

ВІДГУК

*офіційного опонента, доктора педагогічних наук,
професора кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
декана факультету соціальної та психологічної освіти
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*

Кравченко Оксани Олексіївни

*про дисертаційне дослідження та автореферат Чернети Світлани Юріївни
на тему: «Теорія та практика підготовки майбутніх фахівців із соціальної
роботи до надання соціальних послуг», представлених на здобуття наукового
ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю*

13.00.05 – соціальна педагогіка

Понад 30 років Україна формувала систему соціального захисту, яка зорієнтована на задоволення головних потреб населення та впровадження низки добре спрямованих соціальних програм. Обраний незалежною Україною курс на побудову соціальної правової держави не зупинився навіть в умовах повномасштабного нападу сусіда-агресора. Певною мірою 2022 рік став переломним у розвитку дієвої національної системи соціального захисту в умовах війни.

У березні 2023 р. – з нагоди Всесвітнього дня соціальної роботи – Міністерством соціальної політики України презентовано візію майбутнього соціальної сфери «Нові горизонти соціальної роботи» у партнерстві з Дитячим Фондом ООН UNICEF.

За словами пані міністерки Оксани Жолнович, серед ключових партнерів Мінсоцполітики в реформуванні соціальної сфери важливу роль відіграють заклади вищої освіти, що готують фахівців із соціальної роботи, адже належна підготовка соціальних працівників ще на етапі навчання допомагає забезпечити у майбутньому системний підхід до надання соціальних послуг у громаді.

Важливим етапом в удосконаленні системи надання соціальних послуг стало прийняття у 2019 р. Закону України «Про соціальні послуги». Адже ефективний соціальний захист – це не лише гарантовані державою соціальні виплати, а насамперед розвинена мережа соціальних послуг, які надаються з

урахуванням особливостей і потреб різних категорій клієнтів. Сучасна система соціальних послуг повинна відповідати потребам громадян і орієнтуватися на покращення якості їхнього життя, а також створювати умови для відновлення від наслідків війни.

Водночас становлення і розвиток системи соціального захисту має базуватися на наукових засадах, насамперед задля дослідження глобальних соціальних проблем, з'ясування передумов виникнення соціальних ризиків та обґрунтування заходів профілактики і шляхів подолання складних життєвих обставин, ними зумовлених; для вироблення рекомендацій щодо удосконалення нормативно-правової бази; вивчення різних аспектів науково-прикладної діяльності практиків – професіоналів соціального захисту населення у системі соціальної роботи; і, що найголовніше, – для удосконалення системи підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери в умовах закладу вищої освіти.

Вищезначене вмотивовує своєчасність, доцільність, а отже, актуальність теми дисертаційної роботи Чернети Світлани Юріївни.

Аналіз дисертації авторки дозволяє оцінити роботу як багатопланове, ретельно виконане дослідження, присвячене проблемі професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг, що має як практичне, так і наукове значення. Основний зміст дисертації дає можливість простежити шлях розв'язання автором теоретичних і практичних завдань дослідження.

У *першому розділі*, за традицією, представлено аналіз базових понять дослідження; розкрито зміст і завдання професійної підготовки фахівців із соціальної роботи за кордоном і в Україні; схарактеризовано молодь як особливу соціокультурну групу, як об'єкта та суб'єкта в системі соціальних послуг. Дисертанткою зазначено, що основним комплексним механізмом практичної реалізації соціальної політики є соціальна робота – як система теоретичних знань та заснована на них практика, спрямована на забезпечення соціальної справедливості шляхом підтримки найбільш незахищених верств населення. Як позитивне слід відзначити, що С. Ю. Чернетою схарактеризовано допоміжні складові сфери соціальних послуг (соціальна допомога, соціальна

підтримка, соціальний захист, соціальне забезпечення, соціальний розвиток); визначено структурні елементи соціальної послуги (об'єкт, суб'єкт, стандарти і норми, середовище, майново-фінансові ресурси, кадрові та управлінські ресурси, матеріальна і духовна культура, результат ефективності та якості соціальної послуги); узагальнено види соціальних послуг (з урахуванням функціонального спектру; за «суб'єктність-об'єктністю»; за формами надання; за «часовим фактором», за «інноваціями» тощо).

У *другому розділі* проаналізовано історичні та концептуальні засади становлення й розвитку системи та ринку соціальних послуг в Україні (перехід від соціального забезпечення усіх до індивідуального соціального захисту, адресної допомоги, що відповідає вимогам сучасності) і за кордоном (зарубіжна система надання соціальних послуг відрізняється уніфікованим підходом: до фінансування; до стандартів соціальних послуг і контролю за їх якістю; до критеріїв залучення громадських організацій як суб'єкта їхнього надання; пріоритет надається особливим потребам і захисту прав одержувачів державної допомоги і соціальних послуг); схарактеризовано нормативно-правове забезпечення системи соціальних послуг в Україні із простеженням динаміки у процесі законодавчого творення.

У *третьому розділі*: представлено змістовну характеристику професійної діяльності фахівця із соціальної роботи в процесі надання соціальних послуг у територіальній громаді, розкрито її функціональний і компетентнісний спектри (діагностична, прогностична, проєктувальна, комунікативна, організаторська, психотерапевтична, соціальна компетентність, компетентність попереджати і розв'язувати конфліктні ситуації), які пов'язані між собою; розроблено професіограму фахівця із соціальної роботи, яка охоплює комплекс компетентностей, функціональний і рольовий спектр, цінності, обов'язки, комплекс знань, умінь і навичок, професійно значущі й особистісні характеристики / якості, необхідні фахівцю із соціальної роботи для ефективного надання соціальних послуг у територіальній громаді.

У *четвертому розділі* теоретично обґрунтовано та розроблено модель системи підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання

соціальних послуг у територіальних громадах, яку визначено як цілісну, упорядковану, взаємозумовлену сукупність блоків (цільового, змістового й діяльнісного), спрямовану на формування готовності майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг. Цільовий блок розкриває мету (сформувані готовності майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг), комплекс методологічних підходів (системний, компетентнісний, професіографічний, діяльнісний, особистісно зорієнтований), принципів (цілісності й системності, професійної спрямованості навчання, самореалізації, зв'язку теорії із практикою, наступності, науковості, практичної орієнтованості навчання, доступності навчання, органічного зв'язку практико-орієнтованих курсів і практичної діяльності, професійного самовдосконалення студентів). Змістовний блок охоплює компоненти (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, особистісний) і рівні (високий, достатній, середній, низький) сформованості готовності майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг; етапи (початковий, базовий, конструктивно-коригувальний) та зміст їхньої професійної підготовки до означеного виду діяльності через використання потенціалу освітніх компонентів. Діяльнісний блок передбачає дидактичне забезпечення освітнього процесу через реалізацію форм (у групах, у парах, індивідуальна робота) і методів (традиційні, методи групового рішення творчих завдань, методи із застосуванням «складних» умов, методи колективного стимулювання творчих пошуків) навчання. Конкретизовано показники готовності майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг: мотиваційний – передбачає наявність у студентів мотивації до надання соціальних послуг (показниками компонента є наявність інтересу до соціальних послуг у процесі розв'язання професійних завдань, наявність мотивації до надання соціальних послуг у громаді, орієнтація на результат у процесі їх надання); когнітивний – передбачає сукупність знань, необхідних майбутньому фахівцеві із соціальної роботи для надання соціальних послуг (показниками компонента є системність, повнота і ґрунтовність знань у площині «соціальні послуги», необхідність самостійно набувати та поповнювати знання, що забезпечують ефективність надання соціальних

послуг); діяльнісний – базується на комплексі умінь і навичок, що дадуть змогу фахівцю із соціальної роботи оптимізувати процес надання соціальних послуг у громаді (показниками компонента є наявність умінь їх надавати, умінь і навичок встановлювати ефективні комунікативні відносини з отримувачами соціальної послуги, прояв творчості у процесі надання послуг); особистісний – передбачає здатність впливати на інших людей, навіювання, залучення до складних міжособистісних взаємин, емпатію, толерантність, здатність приймати рішення в складних «робочих» ситуаціях, розвинену рефлексію, емоційну саморегуляцію, аналітичні здібності, позитивну Я-концепцію, самоповагу (показниками компонента є прагнення до саморозвитку та самовдосконалення, сформованість особистісно-професійних якостей, які впливають на результат надання соціальних послуг). Виокремлено чотири рівні готовності майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг (низький, середній, достатній, творчий).

У *п'ятому розділі* схарактеризовано компоненти, показники та рівні сформованості готовності майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг; здійснено діагностику рівня готовності майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг; висвітлено хід та результати дослідно-експериментальної роботи на різних етапах. Результати дослідження дали підстави стверджувати про ефективність запропонованої системи підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг.

Вражає обсяг та глибина наукової новизни та практичного значення результатів дослідження. Так, уперше науково обгрунтовано, розроблено й експериментально перевірено систему підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг, що містить цільовий, змістовий і діяльнісний блоки на основі врахування сукупності методологічних підходів (системний, компетентнісний, професіографічний, діяльнісний, особистісно зорієнтований) і принципів (цілісності і системності, професійної спрямованості навчання, самореалізації; зв'язку теорії з практикою, наступності, науковості, практичної орієнтованості навчання, доступності

навчання, органічного зв'язку практико-орієнтованих курсів і практичної діяльності, професійного самовдосконалення студентів); визначено організаційно-педагогічні умови підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг: формування мотиваційних установок майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг засобами імітаційного моделювання; залучення студентів до практико-орієнтованого середовища; реалізація рефлексивно-управлінської технології у вигляді активних форм і методів навчання; психолого-педагогічна підтримка майбутніх фахівців із соціальної роботи у процесі професійної підготовки; розроблено професіограму фахівця із соціальної роботи, що надає соціальні послуги в територіальній громаді, складовими якої є комплекс компетентностей, функціонально-рольовий спектр, цінності, обов'язки, знання, уміння і навички, професійно значущі й особистісні характеристики; здійснено історико-гносеологічний аналіз концептуальних засад становлення й розвитку системи соціальних послуг в Україні і за кордоном, нормативно-правового забезпечення системи соціальних послуг у державі для визначення й уточнення основних понять дослідження; уточнено зміст понять: «соціальна послуга», «готовність майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг»; «функції і компетентності фахівця із соціальної роботи у контексті надання соціальних послуг»; удосконалено зміст, форми, методи, технології й засоби підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в успішній апробації системи професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг за спеціальністю 231 Соціальна робота; розробці змістового наповнення та навчально-методичного й інформаційного забезпечення освітніх компонентів професійного спрямування: «Соціально-правовий захист окремих категорій клієнтів», «Правове забезпечення соціальної роботи» та «Соціальна робота в громаді»; у доповненні відповідними темами програм освітніх компонентів «Теорія та історія соціальної роботи», «Технології соціальної роботи»; програм

різних видів навчальних та виробничих практик завданнями, що спрямовані на формування операційно-практичних умінь та навичок, необхідних для роботи фахівців із соціальної роботи у громаді; проведенні низки семінарів, круглих столів, науково-практичних конференцій за тематикою дослідження.

Результати дослідження можуть бути використані в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців зі спеціальності 231 Соціальна робота, при підвищенні кваліфікації, набутті неформальної освіти та самоосвіти фахівців у галузях 23 Соціальна робота, 01 Освіта / Педагогіка, 05 Соціальні та поведінкові науки; у науково-дослідній роботі здобувачів вищої освіти.

Дисертаційна робота є завершеним і цілісним дослідженням. Висновки до розділів та загальні висновки відповідають концептуальним положенням і завданням дослідження, містять узагальнення одержаних дисертанткою результатів.

Основні результати дисертації представлено у 52 публікаціях, серед них – 3 монографії, 23 статті у наукових фахових виданнях України та 3 у зарубіжних періодичних виданнях та виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз (Scopus, Web of Sciences), 4 навчально-методичних посібники. Результати дослідження достатньо апробовані. Зміст автореферату ідентичний основним положенням, які подані в тексті дисертації.

Визнаючи актуальність, наукову новизну, теоретичне і практичне значення дисертації С. Ю. Чернети, уважаємо за необхідне вказати на деякі дискусійні аспекти та висловити певні зауваження:

1. Обґрунтовуючи доцільність врахування державних стандартів вищої освіти із спеціальності 231 Соціальна робота при розробці та реалізації освітніх програм у закладах вищої освіти, авторка схарактеризувала вимоги щодо структури інтегральної компетентності, загальних і фахових компетентностей, програмних результатів навчання. При цьому дисертаційна робота тільки б виграла, якби дослідниця розкрила, як співвідносяться освітні програми із Глобальними стандартами освіти та підготовки в галузі соціальної роботи (2020), розробленими Міжнародною асоціацією шкіл соціальної роботи.

2. У підрозділі 1.3. «Молодь як суб'єкт у системі соціальних послуг» авторкою представлено деякі види соціальних послуг серед молоді (попередження, запобігання виникненню складних життєвих обставин), формами реалізації яких може бути інформування та консультування. Враховуючи запровадження в Україні професії фахівця з питань молоді, вважаємо за доцільне схарактеризувати роль молодіжного працівника у системі надання соціальних послуг у громаді.

3. У третьому розділі «Професійна діяльність фахівця із соціальної роботи в контексті надання соціальних послуг» авторкою розроблено професіограму фахівця із соціальної роботи у контексті підготовки до надання соціальних послуг, що охоплює комплекс компетентностей, функціонально-рольовий спектр, цінності, обов'язки, комплекс знань, умінь і навичок, професійно значущі й особистісні характеристики, необхідні фахівцеві з соціальної роботи. З огляду на те, що у 2020 році затверджено професійний стандарт «Фахівець із соціальної роботи», доцільно було б схарактеризувати механізм та можливості присвоєння відповідної професійної кваліфікації в умовах закладу вищої освіти.

4. У ході впровадження та експериментальної перевірки ефективності системи підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг у територіальних громадах дослідницею на третьому етапі, поряд із розробленим методичним забезпеченням, організаційно-педагогічними умовами, що забезпечують її дієвість, а також комплексними формами, методами і технологіями (кейсметоди, методи групового рішення творчих завдань, методи із застосуванням «складних» умов, методи колективного стимулювання творчих пошуків, практичні завдання, тренінги), варто було б схарактеризувати роль неформальної освіти.

5. Дисертаційне дослідження містить цінний теоретичний і практичний матеріал, на основі якого можна було б узагальнити рекомендації і практичні кейси щодо професійної підготовки фахівця із соціальної роботи до надання соціальних послуг у громаді.

Висловлені зауваження та побажання не знижують загальної цінності рецензованого наукового дослідження. Дисертація містить матеріали, що можуть бути підґрунтям для подальшого вдосконалення професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи в громаді із соціального обслуговування.

Позитивно оцінюючи дисертаційну роботу «Теорія та практика підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг», можемо стверджувати, що вона є самостійним, завершеним науковим дослідженням, яке повністю відповідає всім вимогам, висунутим до дисертацій пп. 9, 10, 12, 13 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними відповідно до постанов Кабінету Міністрів України за № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р., № 567 від 27.07.2016 р., № 943 від 20.11.2019 р. та № 607 від 15.07.2020 р.), що дає підстави для присудження Чернеті Світлані Юріївні наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка.

Офіційний опонент:

Декан факультету соціальної та психологічної освіти,

професор кафедри соціальної педагогіки

та соціальної роботи

Уманського державного педагогічного

університету імені Павла Тичини,

доктор педагогічних наук

Оксана КРАВЧЕНКО

Ректор

Уманського державного педагогічного

університету імені Павла Тичини,

доктор педагогічних наук, професор

Олександр БЕЗЛЮДНИЙ